

**СТАЛІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ТА СТАЛІ ДІЄСЛІВНО-ІМЕННИКОВІ
СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ІЗ СЕМАНТИКОЮ ОДНОРАЗОВОСТІ ДІЇ
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ**

О. В. Смеречинська, викладач

Національний університет "Львівська політехніка",

вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79000, Україна

E-mail: oksana.smerechynska@outlook.com

У статті розглядаються сталі дієслівно-іменникові словосполучення, які складаються із функціональних дієслів із десемантизованим значенням та переважно віддієслівним іменником, що становить ядро такого словосполучення, та звичайні сталі словосполучення, що позначають одне цілісне поняття і вказують на одноразовість, одноактність відповідної дії. При цьому виявлені СДІС та сталі словосполучення позначають найчастіше акти мовлення, нанесення удару, рух, рідше — фізичну чи фізіологічну діяльність, зорове сприйняття чи перехід в інший стан. Якщо в українській мові на одноразовість дії в таких словосполученнях вказує вже саме дієслово доконаного виду, то в німецькій мові головним носієм семантики одноразовості дії виступає прямий додаток в однині.

Ключові слова: СДІС, сталі словосполучення, одноразовість дії, граничність дії.

DOI: 10.21272/Ftrk.2018.10(2)-15

Дослідження, пов'язані з аспектуальною та акціональною семантикою, інтенсивно почали проводитися з початку 20-го століття та актуальні й сьогодні. Особливо актуальні контрастивні дослідження цієї тематики, що допомагають виявити спільні та відмінні риси мов з різними граматичними структурами. З огляду на це цікавим є порівняння української мови, що відноситься до аспектуальних мов, та німецької як неаспектуальної мови. Для визначення ролі різних засобів вираження аспектуальної/акціональної семантики порівнюємо функціонально-семантичні поля граничності дії у цих двох мовах, складовими частинами яких виступають зокрема функціонально-семантичні мікрополя початковості, обмеженої тривалості, завершеності, результативності та одноразовості дії. Загалом для поняттєвої категорії одноразовості дії характерні такі семи: граничність дії; одноразовість дії; цілісність дії. Сталі словосполучення та сталі дієслівно-іменникові словосполучення (СДІС) відносяться до синтаксичних засобів вираження семантики одноразовості дії. Великий внесок у дослідження СДІС (Funktionsverbgefüge) зробило дослідження А. Камбера (2008), де зібрана та проаналізована велика кількість таких словосполучень у німецькій мові [8]. Контрастивне дослідження СДІС у російській та німецькій мовах провів Т. Ройтер (2000) [9]. Проблематика та роль СДІС розглядалися також у теоретичних роботах П. Айзенберга (1994) [6], К. Вельке (2007) [11] та ін. Проте наразі окремо не розглядалися сталі словосполучення із семантикою одноразовості дії.

Об'єктом цієї статті виступають сталі словосполучення та сталі дієслівно-іменникові словосполучення в українській та німецькій мовах, що позначають одноразовість, одноактність дії. **Предмет** статті - семантика граничності дії, складовою частиною якої виступає одноразовість дії. **Мета** статті полягає у визначенні та аналізі сталих словосполучень в ширшому розумінні цього терміну із семантикою одноразовості дії в порівнюваних мовах. До **завдань** статті відносимо: а) визначити сталі словосполучення та СДІС в українській та німецькій мовах, що вказують на одноразовість певної дії; б) проаналізувати будову таких сталих словосполучень; в) визначити місця сталих словосполучень та СДІС як засобів вираження одноразовості дії у функціонально-семантичних мікрополях одноразовості дії у двох

© Смеречинська О. В., 2018

мовах. Дослідження проводиться на основі даних, отриманих завдяки аналізу словника DUDEN. Redewendungen (2008), дослідження А. Камбера “Funktionsverbgefüge - empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen” (2008) та творів художньої літератури: F. Kafka “Amerika”, B. Schlink “Der Vorleser”, Л. Дереш “Поклоніння ящірці” з їх перекладами на українську та німецьку мову відповідно. У статті використані функціональний та зіставний методи дослідження.

У цій статті розглядатимуться як сталі дієслівно-іменникові словосполучення (СДІС - Funktionsverbgefüge), в склад яких входять функціональні дієслова з ослабленим, десемантизованим значенням та віддієслівні іменники, що утворюють ядро таких словосполучень [6, с. 418], так і звичайні сталі словосполучення, що виражають одне цілісне поняття та вказують на одноразовість дії. Спільний розгляд цих двох засобів вираження семантики одноразовості дії доцільний через їх схожу структуру - використання тих самих дієслів, а саме дієслів класів дій або діяльностей, та прямого додатку в однині, рідше — прийменникового додатку.

Що стосується СДІС із семантикою одноразовості дії в українській мові, то проведений аналіз творів показав, що вони використовуються тут значно частіше в порівнянні із СДІС із фазовою семантикою початковості, обмеженої тривалості чи завершеності дії (таких СДІС в проаналізованих творах практично не було виявлено). Всього виявлено 15 прикладів із 12 СДІС із семантикою одноразовості дії, що складались із дієслова доконаного виду (із 8 виявлених функціональних дієслів найчастіше зустрічались дієслова доконаного виду (ДВ) *дати* і *зробити*) та віддієслівного іменника в однині переважно як прямого додатка (напр., *дати розпорядження*, *зробити крок*) або ж в якості прийменникового додатка (напр., *звернутися із проханням*). Виявлені СДІС позначають одноразовість: а) акту усного чи письмового мовлення (напр., *подати пропозицію*, *дати роз'яснення*); б) удару (напр., *відважити тусана*, *дати конняка*); в) руху (напр., *зробити крок*, *зробити жест*); г) зорового сприйняття (напр., *кинути погляд*); г) діяльності (напр., *зробити спробу*):

(1) “Можливо, нам не просто **дадуть конняка** в дупу ...” (Дереш, 145) - “*Vielleicht bekommen wir mehr als einen Arschtritt...*” (Deresch, 149)

(2) “*Цератова Пані? - недовірково перепитала Дзвінка, про всяк випадок кинувши погляд за спину, чи немає там кого.*” (Дереш, 76) - “*Zellophan-Herrin? - fragte Dswinka unglaublich und warf zur Sicherheit einen Blick über die Schulter.*” (Deresch, 80)

В проаналізованих творах художньої літератури німецькою мовою виявлено 48 прикладів із 26 СДІС, що виражають семантику одноразовості дії. Враховуючи СДІС, виявлені при аналізі словника DUDEN. Redewendungen (2008) та емпіричних даних з дослідження А. Камбера “Funktionsverbgefüge - empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen” (2008), загальна кількість сталих дієслівно-іменникових словосполучень із семантикою одноразовості дії становить 37 одиниць. Всі СДІС складаються із функціональних дієслів класів дій або діяльностей та переважно віддієслівного іменника в однині в якості прямого додатка. Всього виявлено 10 функціональних дієслів, з яких найчастіше зустрічаються дієслова *machen*, *stellen* і *geben*. Більшість віддієслівних іменників утворена за допомогою морфологічної конверсії (напр., *Befehl*, *Antrag*, *Stoß*, *Schritt*), рідше — за допомогою деривації (напр., *Forderung*, *Bewegung*, *Ermahnung*) або субстантивації (напр., *Ersuchen*, *Ansinnen*). Окрім цього до СДІС зараховуємо також 3 словосполучення з функціональними дієсловами, в склад яких входять не віддієслівні іменники, проте які виступають в реченні як один предикат і які переважно можуть бути замінені одним дієсловом (*eine Ohrfeige geben*, *ein Zeichen machen*, *eine Grimasse machen*). Як і в українській мові, можемо поділити всі виявлені СДІС на семантичні групи за значенням іменникового компонента таких словосполучень: а) письмове або усне мовлення (напр., *eine Frage stellen*, *den Rat geben*); б) рух (напр., *eine/die Bewegung machen*, *den/einen Schritt tun/machen*); в) удар (напр., *einen Stoß geben/versetzen*, *einen*

Stich geben/versetzen); г) діяльність (напр., *den/einen Versuch machen/unternehmen*); г) зорове сприйняття (напр., *einen Blick werfen*):

(3) “*Sie haben mir den Vorwurf gemacht, dass ich Geld besitze und es vor Ihnen versteckt habe (...)*” (Kafka, 138) - “*Ви дорікнули мені, що в мене є гроші, які я від Вас сховав.*” (Кафка, 113)

(4) “*Er wendete so, dass ich einen Sprung zur Seite machen musste.*” (Schlink, 147) - “*Він крутнув кермо так, що я був змушений відскочити.*” (Шлінк, 139)

Частина СДІС, виявлених у німецькій мові, допускає використання як означеного, так і неозначеного артикля (напр., *den/einen Versuch machen, die/eine Bewegung machen*) та можливість використання довільних означень перед іменником СДІС (напр., *den <best.> Befehl geben, einen <best.> Blick werfen*), як це демонструють приклади (5) і (6). Окрім цього два СДІС містять складений іменник, де віддіслівний іменник виступає другим компонентом (напр., *eine <best.> Handbewegung machen, eine <best.> Rechtswendung machen*) [пор. 8, с. 68]:

(5) “*Vin ne navajuvavся навіть поворухнутися (...)*” (Дереш, 38) - “*Er wagte nicht, die kleinste Bewegung zu machen (...)*” (Deresch, 43)

(6) “*Hierbei nahm er die Hand vom Kinn und machte eine schwache Bewegung (...)*” (Kafka, 306) - “*При цьому він відірвав руку від підборіддя (...)*” (Кафка, 269)

(7) “*Фацет махнув рукою, немов даруючи мені мою некмітливість.*” (Дереш, 104) - “*Der Typ machte eine Handbewegung, als entschuldigte er meine Dummheit.*” (Deresch, 108)

Якщо СДІС переважно відносяться в українській та німецькій мові до офіційної сфери вживання, то виявлені сталі словосполучення із семантикою одноразовості, одноактності дії належать в своїй більшості до розмовної мови. При аналізі творів українською мовою виявлено 9 прикладів із 6 сталими словосполученнями із семантикою одноразовості дії, що позначають рух чи нанесення удару. 4 виявлені словосполучення складаються з дієслова ДВ, що вже у своєму значенні містить семантику одноразовості, та іменника в однині як прямого додатка (*wünitum/ дати ляпаса, дати знак, скорчити гримасу*). Інші два словосполучення, що позначають удар, складаються із дієслова ДВ *datu* і прийменникового додатка (*datu в зуби, datu по голові*):

(8) “*Ta ce було достоту в стилі Дзвінки: учинити щось таке, щоб дати великого ляпаса тим, хто обожнює всіляки Рамки Пристойності та Норми Поведінки (...)*” (Дереш, 85) - “*Das war genau Dswinkas Stil: All jene megatäßig vor den Kopf stoßen, die die Regeln des Anstands und der Moral vergöttern (...)*” (Deresch, 89)

В проаналізованих творах німецькою мовою виявлена також невелика кількість сталих словосполучень, що вказують на одноразовість дії, а саме 7 прикладів із 6 такими словосполученнями. Сумарно із виокремленими сталими словосполученнями із словника DUDEN. Redewendungen (2008) загальна кількість таких словосполучень становить 43 одиниці. Біля значної частини з них в словнику вказується не тільки на розмовну мову як сферу вживання, але і на фамільярний стиль, до якого вони належать. У 40 випадках на одноразовість дії вказує кількісний числівник *eins/eine/einen* в якості прямого додатка у взаємодії із дієсловами класів дій та діяльностей. Такі сталі словосполучення позначають: а) нанесення удару (напр., *jmdm. einen/eins auf die Nuss geben, jmdm. eine pfeffern, jmdm. eins/eine verplätten*); б) вживання алкоголю чи наркотичних речовин (напр., *eine zur Brust nehmen, eine zwitschern, sich einen drücken*); в) фізичну або фізіологічну діяльність (напр., *sich eine ins Gesicht stecken, einen ziehen lassen*):

(9) “*Я стукнув Гладкого Хінні по голові флейтою і він почав грати щось своє.*” (Дереш, 24) - “*Ich gab dem Glatten Hippie eins mit der Flöte auf die Birne, und er begann etwas Eigenes zu spielen (...)*” (Deresch, 34)

(10) “*Раз я спустився в підвал, думав, там буде круто вколотись (...)*” (Дереш, 105) - “*Einmal bin ich in den Keller gegangen, dachte, wär geil, sich dort einen zu drücken (...)*” (Deresch, 109)

Інших три сталих словосполучення складаються із дієслів класів дій чи діяльностей та іменника в однині, позначаючи: а) вживання алкоголю чи наркотиків, де іменник вказує на дозу (*jmdm., sich einen Schuss setzen/drücken/machen, einen <best.> Stiefel trinken*), б) перехід в інший стан (*einen Ohnmachtsfall erleiden*), де семантика одноразовості накладається на семантику результативності:

(11) “(...) erfolgte ein telephonischer Anruf, laut dessen Karl den Hotelarzt holen sollte, da eine Dame im siebenten Stockwerk **einen Ohnmachtsfall erlitten hatte**.” (Kafka, 174) - “(...) надійшов телефонний дзвінок, що наказував Карлові покликати готельного лікаря, бо якась дама на сьомому поверсі **знепритомніла**.” (Кафка, 144)

Статистичні дані щодо СДІС та сталих словосполучень із семантикою одноразовості дії в німецькій мові, виявлених як при аналізі творів художньої літератури, так і дослідження А. Камбера “Funktionsverbgefüge - empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen” (2008) та словника DUDEN. Redewendungen, відображені у Таблицях 1 і 2:

Таблиця 1 – СДІС із семантикою одноразовості дії в німецькій мові

СДІС, що позначають:	Приклади	Кількість	%
а) мовлення	<i>eine Forderung stellen, den Vorwurf machen, eine Ermahnung geben, einen <best.> Fluch ausstoßen</i>	16	43
б) рух	<i>eine <best.> Verbeugung machen, einen Schritt treten/machen, ein Zeichen machen</i>	10	27
в) удар	<i>einen <best.> Schlag geben, einen <best.> Tritt verpaßen, eine Ohrfeige geben</i>	6	16
г) діяльність	<i>einen <best.> Versuch machen/unternehmen, einen Schluck machen</i>	4	11
ґ) зорове сприйняття	<i>einen <best.> Blick werfen</i>	1	3
Всього:		37	100 %

Таблиця 2 – Сталі словосполучення із семантикою одноразовості дії в німецькій мові

Сталі словосполучення	Приклади	Кількість	%
а) нанесення удару	<i>jmdm. eins vor die Platte hauen, jmdm. eine scheuern, jmdm. eins auf den Hut geben</i>	34	79
б) вживання алкоголю чи наркотиків	<i>einen zur Brust nehmen, einen zischen, sich einen drücken</i>	6	14
в) діяльність	<i>sich eine ins Gesicht stecken, einen ziehen lassen</i>	2	5
г) перехід в інший стан	<i>Einen Ohnmachtsfall erleiden</i>	1	2
Всього:		43	100 %

Отримані дані вказують на те, що в німецькій мові СДІС із семантикою одноразовості дії використовуються набагато частіше, ніж в українській мові (в творах німецькою мовою виявлено 48 прикладів, а в українській – 15), що пояснюється другорядністю такого засобу через наявність в останній морфологічного засобу для вираження цієї семантики (суфікси *-ну/-ену/-ону-*). Незначна кількість прикладів із сталими словосполученнями, що вказують на одноразовість дії, у проаналізованих творах обома мовами пояснюється їх переважною приналежністю до фамільярного стилю, що вимагає спеціального контексту (у творах українською мовою виявлено 9 прикладів, у творах німецькою мовою - 7). При цьому виявлені СДІС та сталі словосполучення позначають найчастіше акти мовлення, нанесення удару, рух, рідше - фізичну чи фізіологічну діяльність, зорове сприйняття чи перехід в інший стан. Якщо в українській мові на одноразовість дії в таких словосполученнях вказує вже саме дієслово завдяки своїй приналежності до доконаного виду, то в німецькій мові головним носієм семантики одноразовості дії виступає прямий додаток в однині. На основі отриманих даних відносимо сталі словосполучення та СДІС до периферій функціонально-семантичних мікрополів одноразовості дії в українській та німецькій мовах. При цьому варто зазначити, що в німецькій мові цей синтаксичний засіб вираження акціональної семантики знаходиться завдяки частотності свого вживання значно ближче до центра відповідного мікрополя, ніж в українській мові.

FIXED PHRASES AND FIXED VERB-NOMINAL PHRASES WITH THE MEANING OF SINGULARITY OF AN ACTION IN THE UKRAINIAN AND GERMAN LANGUAGES

*O. Smerechynska, lecturer
Lviv Polytechnic National University
12, Stepan bandera St. Lviv, 79000, Ukraine
E-mail: oksana.smerechynska@outlook.com*

The article deals with the fixed verbo-nominal phrases which consist of functional verbs with desemantized meaning and mostly deverbal nouns that are cores of such phrases and with the ordinary fixed phrases that express one meaning and denote one singular act of an action. Such phrases describe mostly an act of speech, a hit, an act of movement or physical or physiological activity, visual apprehension or transit to another state. While the performative verb by itself denotes the singularity of the respective action in Ukrainian language, the noun in objective case in singular is the main carrier of this semantics in German.

Key words: *fixed verb-nominal phrases, fixed phrases, singularity of an action, boundless of an action.*

УСТОЙЧИВЫЕ СЛОВСОЧЕТАНИЯ И УСТОЙЧИВЫЕ ГЛАГОЛЬНО-СУБСТАНТИВНЫЕ СЛОВСОЧЕТАНИЯ С СЕМАНТИКОЙ ОДНОРАЗОВОСТИ ДЕЙСТВИЯ В УКРАИНСКОМ И НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

*O. B. Smerechinskaya, преподаватель
Национальный университет «Львовская политехника»,
ул. Степана Бандеры, 12, г. Львов, 79000, Украина
E-mail: oksana.smerechynska@outlook.com*

В статье рассмотрены устойчивые глагольно-субstantивные словосочетания, которые состоят из функциональных глаголов с десемантизированным значением и преимущественно отглагольных имен существительных, составляющих ядро такого словосочетания, а также простые устойчивые словосочетания, которые обозначают одно целостное понятие и указывают на одноразовость, одноактность соответствующего действия. При этом выявленные словосочетания обозначают акты речи, нанесение удара, движение, режиссура — физическую или физиологическую деятельность, зрительное восприятие или переход в иное состояние. Если в украинском языке на одноразовость действия в таких словосочетаниях указывает уже сам глагол совершенного вида, то в немецком языке главным носителем семантики одноразовости действия является прямое дополнение в единственном числе.

Ключевые слова: *устойчивые глагольно-субstantивные словосочетания, устойчивые словосочетания, одноразовость действия, предельность действия*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дереш Л. Поклоніння ящїрці: Як нищити ангелїв / Л. Дереш. - Харків : Фолїо, 2009. - 189 с.
2. Кафка Ф. Зниклий безвісти [Америка] / Ф. Кафка. - Київ : Критика, 2009. - 279 с.
3. Шлїнк Б. Читець / Б. Шлїнк. - Київ : Основи, 2005. - 197 с.

4. Deresch L. Die Anbetung der Eidechse oder Wie man Engel vernichtet / L. Deresch. - Berlin : Suhrkamp, 2006. - 201 S.
5. DUDEN Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Red. Bearb. W. Scholze-Stubenrecht, W. Worsch. - Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich : Dudenverlag, 2008. - 957 S.
6. Eisenberg P. Grundriß der deutschen Grammatik / P. Eisenberg. - Stuttgart-Weimar : Metzler-Verlag, 1994. - 581 S.
7. Kafka F. Amerika / F. Kafka. - Харків : Ранок-НТ, 2002. - 336 с.
8. Kamber A. Funktionsverbgefüge — empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen / A. Kamber. - Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2008. - 592 S.
9. Reuther T. Funktionsverbgefüge des Russischen und Deutschen im Rahmen des Modells «Bedeutung <=> Text». Eine konfrontative Untersuchung am Beispiel von Existenzverben: [Dissertation] / T. Reuther. - Klagenfurt, 2000. - 270 S.
10. Schlink B. Der Vorleser / B. Schlink. - Zürich : Diogenes, 1997. - 207 S.
11. Welke K. Einführung in die Satzanalyse. Die Bestimmung der Satzglieder im Deutschen / K. Welke. - Berlin-New York : Walter de Gruyter, 2007. - 374 S.

REFERENCES

1. Deresch, L. (2009). *Pokloninnia yashchirysi: Yak nyshchyty anheliv* [The adoration of the lizard: How to destroy angels]. Kharkiv: Folio.
2. Kafka, F. (2009). *Znyklyi bezvisty [Ameryka]* [Vanished without tracks. America]. Kyiv: Krytyka.
3. Shlink, B. (2005). *Chytets* [The reader]. Kyiv: Osnovy.
4. Deresch, L. (2006). *Die Anbetung der Eidechse oder Wie man Engel vernichtet* [The worship of the lizard or how to destroy angels]. Berlin: Suhrkamp.
5. Scholze-Stubenrecht, W. & Worsch, W. (Eds.) (2008). *DUDEN Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik* [DUDEN phrases. Dictionary of German Idiomatics]. Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag.
6. Eisenberg, P. (1994). *Grundriß der deutschen Grammatik*. Stuttgart-Weimar: Metzler-Verlag.
7. Kafka, F. (2002). *Amerika*. Kharkiv: Ranok-NT.
8. Kamber, A. (2008). *Funktionsverbgefüge - empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen* [Function compound empirical. A corpus-based study of the nominal predicates of German]. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
9. Reuther, T. (2000). *Funktionsverbgefüge des Russischen und Deutschen im Rahmen des Modells «Bedeutung <=> Text». Eine konfrontative Untersuchung am Beispiel von Existenzverben* [Functional structure of Russian and German in the context of the model «Meaning <=> Text». A confrontational investigation using the example of existence verbs]. Unpublished PhD thesis, Klagenfurt.
10. Schlink, B. (1997). *Der Vorleser* [Functional structure of Russian and German in the context of the model «Meaning <=> Text». A confrontational investigation using the example of existence verbs]. Zürich: Diogenes.
11. Welke, K. (2007). *Einführung in die Satzanalyse. Die Bestimmung der Satzglieder im Deutschen* [Introduction to sentence analysis. The definition of the phrases in German]. Berlin-New York: Walter de Gruyter.

Надійшла до редакції 22 березня 2018 р.